

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.66>

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Менджул М.В.,*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ORCID: 0000-0002-3893-4402

e-mail: mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua

Менджул М.В. Договір банківського кредиту в умовах цифровізації.

У рамках статті представлено результати аналізу тих трансформаційних процесів, яких зазнали правові засади договору банківського кредиту в умовах цифровізації. Проаналізовано європейські та українські підходи до розуміння поняття «цифровізація». З'ясовано, яким чином широке впровадження ІТ технологій вплинуло на сферу банківських послуг. Виявлено ситуацію на ринку банківських послуг загалом, а також у сфері кредитних відносин до повномасштабного вторгнення. Зауважено на прогнозах розвитку цифрових послуг до 2030 року. Виокремлено ті ключові ІТ технології, які суттєво вплинули на сферу банківських послуг та зумовили електронну форму договорів, які при цьому укладаються. Зауважено, що з одного боку розвиток банківських послуг під впливом цифровізації позитивно сприяє розвитку цифрової економіки, а з іншого боку постало більше ризиків щодо гарантування кіберзахисту фінансових операцій та персональних даних. Запропоновано рекомендації для посилення надійності та ефективності роботи банківської системи у аспекті дотримання правил кібербезпеки.

Обгрунтовано, що розвиток кредитних відносин в Україні в умовах цифровізації, призвів до поширення електронної форми кредитних договорів. Звернено увагу на судову практику, яка виникла вже у процесі захисту прав боржників за укладеними електронними кредитними договорами. Виділено такі ключові групи аргументації для обґрунтування позовних вимог боржників: договори було укладено не у письмовій формі; договори не було підписано, відсутні електронні підписи на окремих примірниках; позичальники не виявили волевиявлення до укладення договору; тощо.

На підставі аналізу судової практики та чинного законодавства обґрунтовано висновок, що будь-який правочин, у тому числі банківського кредиту, у випадку його укладення у електронній формі прирівнюється до письмової форми. Електронний договір не може бути визнаний недійсним виключно через те, що він має електронну форму.

Обгрунтовано, що договір банківського кредиту не дивлячись на доволі імперативне законодавче його регулювання з метою захисту прав боржників зазнав змін щодо форми укладення, зокрема на разі переважає на практиці саме електронна форма.

Ключові слова: банківські договори, кредитні відносини, ІТ технології, боржники, банк, захист прав, цифровізація, кібербезпека.

Mendjul M.V. Bank loan agreement in the conditions of digitalization.

The article presents the results of the analysis of those transformational processes that the legal basis of the bank loan agreement has undergone in the conditions of digitalization. European and Ukrainian approaches to understanding the concept of «digitalization» are analyzed. It is clarified how the wide implementation of IT technologies affected the field of banking services. The situation in the market of banking services in general, as well as in the field of credit relations before a full-scale invasion, was revealed. It is noted in the forecasts of the development of digital services until 2030. The key IT technologies that significantly influenced the field of banking services and determined the electronic form of contracts that are concluded are highlighted. It was noted that, on the one hand, the development of banking services under the influence of digitalization positively contributes to the development of the digital economy, and on the other hand, more risks have arisen regarding the guarantee of cyber protection of financial transactions and personal data. Recommendations are offered to strengthen the reliability and efficiency of the banking system in terms of compliance with cyber security rules.

It is justified that the development of credit relations in Ukraine in the conditions of digitalization has led to the spread of electronic forms of credit contracts. Attention is drawn to the judicial practice that arose already in the process of protecting the rights of debtors under concluded electronic credit agreements. The following key groups of arguments for substantiating the debtors' claims were identified: contracts were not

concluded in writing; contracts were not signed, there are no electronic signatures on individual copies; the borrowers did not express their will before concluding the contract; etc.

Based on the analysis of court practice and current legislation, the conclusion is substantiated that any transaction, including a bank loan, in the case of its conclusion in electronic form, is equated to a written form. An electronic contract cannot be invalidated solely because it is in electronic form.

It is justified that the bank loan agreement, despite its rather imperative legislative regulation in order to protect the rights of debtors, has undergone changes in the form of conclusion, in particular, the electronic form prevails in practice.

Key words: banking contracts, credit relations, IT technologies, debtors, bank, protection of rights, digitalization, cyber security.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 стала каталізатором для широкого розвитку цифрових технологій, їх впровадження у різних сферах, у тому числі на ринку фінансових послуг та при укладенні банківських договорів. Під час повномасштабної війни в Україні стало зрозумілим, що впроваджені IT технології стали допоміжними, а іноді рятівними інструментами для забезпечення функціонування різних секторів української економіки, у тому числі сфери банківських послуг. Руйнування інфраструктури, ракетні обстріли, втрата майна, міграційні процеси (понад шість млн. громадян України є внутрішньо переміщеними особами, а також понад п'ять млн. осіб знайшли прихисток у європейських державах) обумовлюють потребу розвитку банківського кредитування, впровадження IT технологій, орієнтованих на захист персональних даних учасників кредитних відносин, розвитку інструментів для гарантування кібербезпеки. Вказане свідчить про актуальність дослідження тих трансформаційних процесів, яких зазнали правові засади договору банківського кредиту в умовах цифровізації, а також інструментів по захисту персональних даних боржників при його укладенні та виконанні.

Стан опрацювання. Питання цифровізації, використання IT технологій у сфері кібербезпеки викликає науковий інтерес українських та європейських дослідників. Дискусія триває і щодо терміну, який слід застосовувати, так кембриджський словник під «цифровізацією розуміє використання чи зв'язок цифрових сигналів із комп'ютерною технологією / представлення інформації в термінах чисел (0 і 1)» [1]. Серед європейських вчених домінує підхід про доволі широке розуміння терміну «діджиталізація», оскільки під ним пропонується розуміти «певну можливість людини використовувати цифрові послуги» [2]. Українські дослідники використо-

вують як синоніми терміни «цифровізація» і «діджиталізація». Зокрема термін «діджиталізація» використовують у процесах електронного врядування [3], а – «цифровізація» у сфері послуг [4]. У нормативно-правових актах України можна зустріти термін «цифровізація», який доволі часто використано у актах, щодо функціонування цифрового порталу «Дія» [5].

Враховуючи більш широке впровадження IT технологій у сфері банківських послуг, все більше дослідників звертаються до аналізу впливів цифровізації на цю сферу. Зокрема, проаналізовано зміни у банківській системі у процесі цифровізації економіки [6], а також трансформації на ринку банківських послуг [7] тощо. Водночас низка проблем у сфері укладення договорів банківського кредиту в умовах цифровізації залишається не розглянутими, у тому числі і в аспекті захисту прав боржників.

Метою статті є системне дослідження трансформаційних процесів, яких зазнали правові засади договору банківського кредиту в умовах цифровізації, а також інструменти по захисту при його укладенні та виконанні прав боржників.

Виклад основного матеріалу. За даними Національного банку України фінансові компанії ще до повномасштабної війни збільшили свої фінансові активи на 12%, що у тому числі заслуга впровадження новітніх цифрових технологій, запровадження автоматизованих та віддалених процесів обслуговування клієнтів. Ще у 2020 році із 12,6 мільйонів укладених кредитних договорів, понад 10 мільйонів уклалися онлайн, а показник підписаних традиційних кредитних договорів скоротився на 30% [8].

Вплив цифровізації на розвиток економіки дозволяє вченим говорити про наявність цифрової економіки як нового типу економіки, при якому ключову роль у виробництві відіграватимуть цифрові дані, використання яких у ролі ресурсів надасть змогу покращити показники ефективності та продуктивності, а також цінності послуг, товарів, вибудувати цифрове суспільство. Експерти оцінюють, що до завершення 2030 року показник ВВП розвинених держав досягне зростання на рівні 50–60%, а в Україні вказаний показник по оцінці фахівців із Українського інституту майбутнього може перевищити середньопрогнозований і досягти 65% ВВП [9].

Науковці також звертають увагу, що цифровізація економіки зачіпає насамперед банківський сектор. Вже зараз у ньому впроваджуються такі IT технології: Digital-канали (поширення POS-терміналів, розвиток інтернетбанкінгу, мобільного банкінгу, застосування при роботі із клієнтами чат-ботів та ін.); виникнення та розвиток Digitalпродуктів, які надають змогу цілодобово задовільняти будь-який фінансовий запит клієнта (безконтактний платіж, віртуальна

картка, Big Data, використання технології штучного інтелекту, машинні навчання тощо); запровадження повних циклів цифрового обслуговування банківських клієнтів тощо. З одного боку розвиток банківських послуг під впливом цифровізації позитивно сприяє розвитку цифрової економіки, а з іншого боку постало більше ризиків щодо гарантування кіберзахисту фінансових операцій та персональних даних. Саме задля посиленої надійності та ефективності роботи банківської системи важливо дотримання вимог щодо: формування системи інформаційного захисту, забезпечення кібербезпеки; розробки чіткого алгоритму дій у випадку кібератак, що становлять загрозу для належного функціонування платіжних систем [9]. З вказаним підходом можна погодитися, а також він може бути повністю застосований і до сфери банківського кредитування.

Провдений аналіз кредитних відносин в Україні, дозволив дійти висновку, що договір банківського кредиту в умовах цифровізації зазнав насамперед трансформації по формі його укладення. Дедалі більшого поширення набуває саме електронна форма вказаних договорів.

Необхідно насамперед звернути увагу на судову практику, яка виникла вже у процесі захисту прав боржників за укладеними електронними кредитними договорами. При аналізі судової практики виділяють такі ключові групи аргументації для обґрунтування позовних вимог: договори було укладено не у письмовій формі; договори не було підписано, відсутні електронні підписи на окремих примірниках; позичальники не виявили волевиявлення до укладення договору; мало місце порушення норм статей 11 та 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [10].

У випадках, коли боржники зауважують, що електронна форма правочину не правочинна, а враховуючи ст. 1055 Цивільного кодексу України кредитні договори без дотримання письмової форми є нікчемними, Верховний Суд сформував чітку правову позицію. Так у постанові ухваленій при розгляді справи № 561/77/19 від 16 грудня 2020 р. колегія суддів першої судової палати Касаційного цивільного суду зауважила, що слід враховувати: «У випадку коли контрагенти по договору досягли згоди по укладенню договору у певній формі, то він є укладеним із того моменту, коли йому була надана відповідна форма, навіть якщо закон не вимагав такої форми для відповідного виду договору». Крім того, у постанові є посилання на абзац 2 ч. 2 ст. 639 ЦК України, яка передбачає, що договори, які були укладені із використанням інформаційно-телекомунікаційної системи при взаємній згоді сторін є такими, що укладені у письмовій формі [11]. Аналогічна позиція підтверджена і у інших постановках Верховного Суду [12].

Таким чином, будь-який правочин, у тому числі банківського кредиту, у випадку його укладення у електронній формі прирівнюється до письмової форми. При цьому при укладенні таких договорів банківського кредиту у електронній формі важливе врахування як вимог ЦК «України», так і законів «Про банки і банківську діяльність» та «Про електронні документи та електронний документообіг».

Отже, електронна форма договору прирівнюється до письмової, проте з певними особливостями щодо укладення таких договорів. Сторони вільні обрати форму правочину, в т.ч. електронну. Умовою для дійсності договору банківського кредиту є вільне волевиявлення сторін щодо його укладення та правових наслідків такого договору. Усталеним є підхід, що важливим для фіксації юридичного факту, що мало місце досягнення згоди до укладення договору є його підписання. З огляду на це, у багатьох судових справах боржники за кредитними договорами наводять аргументи для визнання договору недійсним відсутність підпису.

У випадку укладення договору банківського кредиту у електронній формі відбувається накладення електронного цифрового підпису відповідно до вимог Закону України «Про електронний цифровий підпис». При цьому не допустимо, щоб одна із сторін підписала електронним цифровим підписом, а інша наклала звичайний підпис. Водночас допустимим є застосування аналога власноручного підпису (факсимільне відтворення підпису через відповідні технології) якщо обидві сторони погодили і є зразки власноручних підписів. При укладенні договорів банківського кредиту у електронній формі на практиці більш поширеним є використання електронних підписів.

Вказаний підхід підтверджено і судовою практикою, зокрема при оспоренні кредитних договорів. Так, при розгляді справи № 524/5556/19 від 12.01.2021 р. Верховний Суд сформував таку позицію: «Електронний підпис – це одноразовий ідентифікатор, який містить дані у електронній формі, що являють собою алфавітно-цифрову послідовність, містить інші електронні дані особи, яка прийняла пропозицію (оферту) укласти електронний договір. До комбінації можуть бути включені цифри та літери/тільки цифри/тільки літери, які заявник отримує через електронну пошту як пароль/«логін-пароль»/смс-код чи у інший спосіб. При формуванні замовлення через логін та пароль формується електронний документ, який відображає особу-замовника. Відповідно договір про надання фінансового кредиту може також бути підписаним позивачкою через одноразовий пароль-ідентифікатор» [13].

Значна частка спорів щодо кредитних договорів виникає на підставі відсутності вільного

волевиявлення або через укладення правочинів із недотриманням процедури та вимог цивільного законодавства до їх змісту.

При розгляді такої категорії справ суди звертають увагу на подальші дії сторони кредитних договорів. Зокрема, часткова сплата боржниками сум боргового зобов'язання є тими діями, які підтверджують визнання боргів (постанова Верховного Суду у справі № 127/23910/14-ц від 23.12.2020 р.). Вказаний підхід абсолютно узгоджується із висновками науковців, оскільки заперечувати волевиявлення після сплати боргу суперечить принципу добросовісності.

Доволі значна частка спорів на практиці стосується захисту прав боржників за споживчими кредитами. При цьому Верховний Суд зауважує, що діючий Закон України «Про споживче кредитування» передбачив розмежування платної та безоплатної інформації, що може надаватися за кредит у залежності від періодичності тих звернень, які споживач ініціює із метою отримання інформації. Верховний Суд підтвердив правомірність дій установ щодо передбачення комісії за обслуговування кредитної заборгованості, яка може передбачати передання даних про стан кредиту, якщо споживач просить таку інформацію частіше ніж щомісячно. Якщо ж така умова передбачена після набуття чинності Закону України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), то платне надання інформації раз на місяць є нікчемним [14].

Висновки. Таким чином, сучасні трансформаційні цифрові процеси зачепили сферу банківських послуг та договорів, які укладаються при їх наданні. Договір банківського кредиту не дивлячись на доволі імперативне законодавче його регулювання з метою захисту прав боржників зазнав змін щодо форми укладення, зокрема на разі переважає на практиці саме електронна форма. При цьому, важливим є з позиції захисту прав боржників гарантування принципу правової значеності та добросовісності, а суди звертають увагу на те, чи вірно було накладено цифровий електронний підпис, чи сторони вільно погодилися на електронну форму правочину та обізнані із змістом договору. У випадку укладення договору банківського кредиту у електронній формі із порушенням вимог чинного законодавства, а також із недотриманням процедури накладення електронного цифрового підпису у боржника є право захистити свої права у судовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digitalize?q=digitalization> (дата звернення: 13.07.2024 р.).
2. Armila P., Sivenius A., Stanković B. Et al. Digitalization of Education: Commodification

Hidden in Terms of Empowerment?. Postdigit Sci Educ. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-022-00347-8#ref-CR6> (дата звернення: 13.07.2024 р.).

3. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. URL: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini> (дата звернення: 13.07.2024 р.).
4. Світлак І.І. Трансформація цивільних правовідносин з надання послуг в умовах цифровізації: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2021. 36 с.
5. Цифрова трансформація: навіщо вона потрібна державі та бізнесу. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/tehnologii/cifrova-transformacia-naviso-vona-potribna-derzavi-ta-biznesu> (дата звернення: 13.07.2024 р.).
6. Акименко Н.В., Мамонтенко Н.С. Банківська система в умовах цифрової економіки. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 333–338.
7. Береславська О. Трансформація банківських послуг в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3649/3578> (дата звернення: 13.07.2024 р.).
8. LendTech: як відбувається цифровізація кредитування в Україні. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2021/04/26/63933242/> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
9. Олена Прутська. Цифровізація фінансового сектору в новій інституційній стратегії Національного банку України. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/273/8296/17314-1?inline=1> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
10. Максим Кондратьєв. Онлайн-кредит: що про це думає ВС. *Юридична Газета online*. 2021. № 5 (735). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/onlaynkredit-shcho-pro-ce-dumae-vs.html> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
11. Постанова Верховного Суду у справі № 561/77/19 від 16 грудня 2020 р. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93708877&red=10000347305e7cafd3969a4f354303b9f8e21c&d=5> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
12. Постанова Верховного Суду у справі № 732/670/19 від 09 вересня 2020 року. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91519911> (дата звернення: 15.07.2024 р.).

13. Постанова Верховного Суду у справі № 524/5556/19 від 12.01.2021 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94102130> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
14. ВП ВС висловилося про наслідки включення до договору споживчого кредиту плати за «безоплатні» послуги банку. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vp-vs-vislovilasya-pro-naslidki-vklyuchennya-do-dogovoru-spozhyvchogo-kreditu-plati-za-bezoplatni-po.html> (дата звернення: 15.07.2024 р.).
15. Белов Д.М., Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризику. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 78(4). Ч. 3. 2023. С. 289–294.